

Jak se vybírá třídní učitel

Mgr. Irena Trojanová, Ph.D.

Třídního učitele považujeme na školách za samozřejmost. Nikdo nepátrá, kde se vzal, všichni však vědí, že je to pozice důležitá a v podstatě nepostradatelná. Zamýšlíme se ale někdy nad tím, jak vybrat toho správného pedagoga pro danou třídu? V následujícím článku se zaměříme na tři oblasti, které výběr třídního učitele ovlivňují: školu jako organizaci, konkrétní třídu a samotného třídního učitele.

Pojďme se nejprve podívat na historii třídního učitele (a děkuji panu profesorovi Rýdlovi za spolupráci): V průběhu první poloviny 20. století bylo třídnictví v československých školách funkcí čestnou, která byla vládním nařízením č. 131/1928 Sb. normativně vyjádřena zároveň s povinností organizovat jednou týdně tzv. třídnickou hodinu. Školní a vyučovací řád z roku 1937 určil řediteli obecné školy povinnost ustanovit pro každou třídu třídního učitele, přičemž měl ředitel přihlídnouti k oprávněným přáním učitelů a návrhům učiteléské konference. Novodobý zákon č. 29/1984 z roku 1995 a současný zákon č. 561/2004 Sb. (školský zákon) legislativně třídního učitele neřeší a ponechává jeho problematiku na vedení školy jako záležitost vnitřního řízení školy. A nebýt legislativně ustanoveného zvláštního příplatku (tzv. třídnictví), tak vlastně o třídním učiteli ani nevíme...

Ač tedy legislativa o třídním učiteli v podstatě nemluví, je pro budoucnost žáků své třídy důležitý. Svým působením ovlivňuje nejen žáka jako jedince, ale i celou třídu, ze které – ideálně – vytváří spolupracující komunitu. Paradoxní ale je, že o třídnictví se studenty učitelství na fakultách mnoho nedozvídá: „Velkým problémem je ale to, že třídnictví není standardně na pedagogických fakultách zahrnuto do studijních plánů, a tak každý, kdo vidí jeho důležitost, hledá možnosti, jak si své vzdělání doplnit tak, aby byl připraven na všechny výzvy, které mohou přijít.“ Protože na funkci třídního učitele vysoké školy nepřipravují, učitelé se učí až praxí, v průběhu adaptace nebo za pomoci různých kurzů. Autorka dále dodává: „Třídní učitelé fungují jako vyjednačiči mezi několika stranami, mají o svých žácích největší přehled ze všech zaměstnanců školy, v případě problémů se na ně obracejí jak samotní žáci, tak kolegové, vedení školy i rodiče. Jsou pro svoje žáky oporou, kteří je žádají často o pomoc i v mimoškolních záležitostech. Sami třídní učitelé se cítí být pro své žáky něco jako „náhradní maminka““.

Pojďme se nyní, navzdory absenci třídního učitele v legislativě i ve studijních plánech vysokých škol, podívat na volbu třídního učitele. A začněme u školy jako organizačního celku. První otázkou je, kdo třídního učitele určuje a jaká pravidla škola v této oblasti uznává.

Třídního učitele určuje nejčastěji vedení školy, tedy ředitel a jeho zástupce. Ale pedagog může také sám o tuto pozici usilovat, byt to bude asi jen minimum případů. Pravidla pro výběr třídních učitelů zkoumala ve své diplomové práci Ildikó Šalamova, která zjistila prostřednictvím odpovědí 61 ředitelů základních škol následující:

- 👉 51 % respondentů preferuje obsadit pracovní pozici třídního učitele z učitelů pouze s plným úvazkem, dalších 31 % respondentů uvádí možnost výběru učitele s úvazkem vyšším než 0,5 úvazku.
- 👉 23 % respondentů vyjádřilo mínění, že k obsazení pozice třídního učitele je dostačující pedagogická praxe v trvání jednoho roku, naopak 20 % si myslí, že k obsazení pozice třídního učitele je nutná pedagogická praxe v trvání 5 let. Zajímavé je vyjádření skupiny 15 % dotazovaných, kteří tvrdí, že délka praxe není rozhodující, ale naopak „...záleží na osobě třídního učitele, najdou se i tací, co to zvládnou i bez praxe, to opravdu záleží na každém, důležitý je vztah k dětem. Opravdu záleží na každém, jestli je osobnost.“
- 👉 Ředitelé se nejvíce snaží obsadit pozici třídního učitele učitelé, kteří ve třídě učí předměty s nejvyšší hodinovou dotací. Jedná se o hlavní předměty, matematiku a český jazyk (51 % respondentů).

Je samozřejmé, že vyučujících českého jazyka a matematiky není ve škole tolik, aby obsadili všechny pozice třídních učitelů. Pak nastává situace, že třídními jsou učitelé učící ve třídě méně hodin. Záludným případem je ovšem situace, kdy je třídním učitelem učitel jazyků (třída se dělí na skupiny) nebo tělesné výchovy (oddělená výuka chlapců a dívek). Pak se jako řešení ukazuje následující: zavést povinnou třídnickou hodinu (se všemi „právními“ důsledky) nebo učitel cizího jazyka, popř. tělesné výchovy učí obě skupiny, případně učitelé učí hodinu ve své třídě i „neaprobovaně“ (obvykle jsou to předměty výchovného charakteru).

V poslední době bývá v základních školách na druhém stupni praxí, že v rozvrhu je jedna vyučovací hodina, která obsahuje výstupy z rámcového vzdělávacího programu s důrazem na osobní rozvoj žáků (výchova ke zdraví, výchova k občanství, osobnostní výchova, etická výchova...), a tuto hodinu má ve svém úvazku vždy třídní učitel. Nápomocen pro realizaci těchto hodin může být výchovný poradce, metodik prevence nebo školní psycholog. Obsahem takové „třídnické hodiny“ není samozřejmě kontrola omluvenek, ale opravdu vzdělávání žáků v oblasti osobního rozvoje.

Záleží také samozřejmě na tom, jak se třídní učitel mění. Logicky, z hlediska kvalifikovanosti, je na základní škole jiný učitel na 1. a jiný na 2. stupni (střední školy zůstávají většinou u jednoho třídního učitele). Ale často se učitelé mění i v rámci 1. stupně, například jeden třídní zůstává v 1. a 2., popř. 3. třídě a další žáky přebírá od 4., popř. 3. třídy a kolektiv vede do 5. třídy. Měnit třídního je možné – nebo spíše potřebné – někdy i v průběhu školního roku, třeba z důvodu dlouhodobé nemoci nebo rozvázání pracovního poměru. Pak je možné pověřit třídnictvím nově přijatého vyučujícího (kromě klasické adaptace ale je nutné počítat i s adaptací třídnickou) nebo vyučujícího ze sboru, který třídním není a ve třídě učí některý předmět. Může se ale i stát, že třídní učitel si se třídou „nesedne“ a po skončení školního roku dojde ke změně. Ve všech případech je nutné změnu důkladně rozebrat a komunikovat se všemi dotčenými: žáky, rodiči i učiteli. Žákům i rodičům je jasné, že se budou měnit určité nastavené vzorce, i když základní pravidla v rámci školy zůstávají. Přirozeně to vyvolává nejistotu a obavy, občas se objeví i petice adresované vedení školy, či dokonce stížnosti směřované na zřizovatele nebo na Českou školní

inspekci. Prevencí je včasné oznámení takové změny s vysvětlením důvodů. A ještě na jednu věc pozor, a to jsou děti pedagogických pracovníků, které asi také nechtějí mít jednoho z rodičů jako svého třídního učitele...

Jak zmapovat třídu?

Škola tedy má nastavena určitá obecná pravidla ohledně volby třídního učitele, ale následně je důležité zaměřit se i konkrétně, a to jak na třídu, pro kterou třídního učitele hledáme, tak na samotné „volné“ pedagogy. Jak tedy zmapovat danou třídu? Nejlépe zná třídu bývalý třídní učitel, popř. další vyučující, včetně výchovného poradce, metodika prevence nebo i školního psychologa. Proto je jedním z předpokladů úspěšné změny třídního učitele porada, na které se zjišťuje *podrobně složení třídy, výchovné aspekty, vzdělávací výsledky, žáci s individuálními vzdělávacími potřebami, cizinci... Ideální je i sociometrické šetření mapující vztahy ve třídě*. V úvahu se mohou vzít i *výsledky dotazníkových šetření mezi žáky i rodiči*. Výstupem porady je pak *analýza dané třídy, kterou si vedení školy doladí hospitací*. Do vyučovací hodiny vstupuje ředitel nebo zástupce vybavený zasedacím pořádkem s vyznačenými charakteristikami žáků a během hodiny, s předem připravenou činností zaměřenou na aktivitu žáků, se ještě doladí obrázek třídy načrtnutý na poradě. A pak je namísto opětovná porada doladující zjištěné a umožňující upřesnit definitivní analýzu třídy.

Jak vybrat správného třídního učitele?

Třída je zmapována a nyní k ní potřebujeme přiřadit toho „správného“ učitele. Stejně jako se liší třídy, liší se i třídní učitelé. A právě proto se *třídní učitel vybírá* nejen podle úvaz-

ku a praxe, ale také podle svých kompetencí, které potřebují s danou třídou ladit. Je jasné, že výběr je limitován možnostmi školy. Pokud je v každém ročníku jedna třída, tak učitel končí jako třídní v 9. ročníku základní školy nebo v posledním ročníku střední školy bude nejspíše novým třídním 6. ročníku nebo 1. ročníku na střední škole. Ale když je ve škole více tříd, je možné věnovat výběru větší péči. Pravidlo „Anna má vždycky A, tak to tak bude“ může přinést mnoho problémů, i když je Anna skvělá...

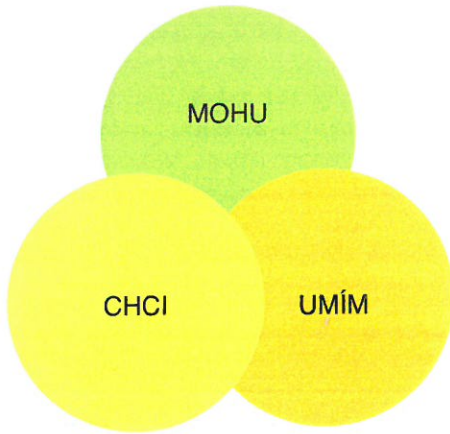
Kompetenční model

Pokud je potencionálních třídních učitelů dostatek, nebo dokonce jejich počet převyšuje počet „potřebných“ tříd, využije se kompetenční model. *Kompetenční model* popisuje znalosti a dovednosti pedagoga v oblasti práce se třídou (místo kompetenčního modelu se někdy využívá pracovní náplň třídního učitele). Kompetenční model obsahuje potřebné kompetence pro práci třídního učitele rozdělené do dílčích oblastí, například oblast pedagogických znalostí, organizačních dovedností a sociálních, popřípadě, osobnostních kompetencí. Jednotliví potencionální třídní učitelé se podle něj mohou, vedením školy nebo i sami, ohodnotit. Buď jednoduchým přiřazením bodů (například 1–3), nebo, kromě hodnocení, doladěním váhy, která zdůrazňuje potřebnou kompetenci (v uvedeném příkladu to je řešení konfliktů, protože ve třídě se právě konflikty mezi dětmi množí). V následující tabulce jsou uvedeny názvy kompetencí ze sociální oblasti, jejich hodnocení vedením školy u konkrétního učitele a přiřazení váhy (umět řešit konflikty je pro budoucího třídního nejpotřebnější) a konečný výsledek (vážená kompetence), který vznikne součinem bodového ohodnocení a váhy:

Název kompetence	Hodnocení kompetence	Váha kompetence	„Vážená“ kompetence
Budování kolektivu třídy	2	1	2
Řešení konfliktů	2	3	6
Komunikace	3	2	6
Spolupráce s ostatními pedagogy	2	2	4
Celková úroveň sociálních kompetencí:			18

Maximální počet získaných bodů v oblasti sociálních kompetencí je 24, učitel získal 18 bodů, což ho určuje jako vhodného adepta pro danou třídu. Doplňme kompetenční model ještě trojlístkem kompetentního pracovníka.

Kompetentní pracovník ovládá tři dimenze charakterizované slovy:

Termín **MOHU** je dán pravomocí (obvykle pracovní náplň nebo kompetenční model třídního učitele, popřípadě další směrnice školy), **UMÍM** je o znalostech a dovednostech podmíněných často i zkušeností a **CHCI** představuje motivaci pro danou činnost. Pokud jedna z oblastí je nulová, třídní učitel danou činnost neuskuteční.

Tedy pokud je v náplni třídního učitele vymezena povinnost řešit konflikty a učitel je má snahu řešit, ale je málo zkušený a v problematice se neorientuje, situace ve třídě se asi moc nezlepší. Právě na vedení školy je, aby měl tento trojlístek na paměti a vytvářel podmínky, které třídní učitel pro svou kvalitní práci potřebuje. Ideálním případem je, když vnější podpora třídního učitele ze strany vedení školy je v souladu s **vnitřní motivací pedagoga**. Maslowova pyramida potřeb pomůže takovou motivaci určit.

Fyziologické potřeby jsou základem Maslowovy pyramidy. Na ně navazují potřeby bezpečí, které pro třídního představují jasně vymezené pravomoci a odpovědnosti a také

jistotu obrátit se na vedení školy v případě řešení obtížných situací. Sociální potřeby lze podpořit pravidelnými schůzkami třídních učitelů (ve větších školách třeba po ročních), akcemi se žáky a s rodiči. Sociální potřeby naplňují i třídnické hodiny, kdy má třídní učitel čas na práci se svými žáky. Zájem o práci třídních učitelů, průběžné hodnocení jejich práce a pochvaly i odměny jsou obsahem předposledního patra Maslowovy pyramidy. Uznání je důležitým motivačním faktorem a vedení škol na to musí myslet. Vrcholem motivace je pro třídního učitele potřeba seberealizace, tedy možnost vlastní činnosti, samozřejmě v rámci pracovní náplně a dalších směrnic školy. Příkladem mohou být konkrétní akce třídního učitele se žáky a rodiči, spolupráce v rámci ročníku s ostatními třídami i další aktivity v rámci školy.

Srovnávací metoda

Kompetenční model hodnotí daného učitele izolovaně, pokud je k dispozici učitelů více, přehlednější je **srovnávací metoda**. Zvolí se konkrétní oblast (řešení konfliktů) a jednotliví učitelé se v dané dovednosti vzájemně porovnávají (řádek se porovnává se sloupcem, lepší získá 2 body).

V oblasti řešení konfliktů je v rámci zvolené trojice nejlepší Božena, a jeví se tedy jako nejvhodnější třídní pro danou třídu. Srovnávací metoda se samozřejmě může opakovat pro další oblasti. Důležité je zdůraznit, že tato metoda neříká, kdo je lepší nebo horší

učitel, ale který z potenciaálních třídních je vhodnější pro danou třídu.

Dobře nastavená pravidla pro výběr třídního učitele ve škole, zmapování tříd, u kterých se mění třídní, a znalost potenciaálních třídních učitelů jsou předpokladem pro to, abychom mohli mít u dané třídy ty nejpovolnější třídní učitele, kteří zajistí žákům podporu a potřebné zázemí pro jejich vzdělávání. A to je rozhodně cílem nejen vedení školy a pedagogů, ale i žáků a rodičů. Tak hodně elánu!

Použitá literatura je k dispozici na vyžádání v redakci časopisu.

Mgr. Irena Trojanová, Ph.D.

MFF UK (učitelství M – Fy, titul Mgr.)
 PedF UK (pedagogika – titul Ph.D.)
 Ředitelka ZŠ Bohumila Hrabala,
 Lektorka seminářů pro vedoucí pracovníky ve školství.

	Anna	Božena	Cyřil	Celkem
Anna	x	1	1	2
Božena	2	x	2	4
Cyřil	2	1	x	3

